

Makale Türü: Araştırma

Geliş Tarihi: 24.06.2019

Kabul Tarihi: 20.08.2019

MEDYA SARKACI: KURGU İLE GERÇEKLİK ARASINDA SUÇ

Dr. Öğr. Üyesi Özlem Uluç KÜÇÜKCAN*

Öz

Saldırganca, şiddet içerikli ve suç teşkil eden davranışlar, yüksek izlenme oranlarına etkisi nedeniyle medya araçları tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Kurgu ve kurgu olmayan programların bu konuları işleyiş ve aktarım biçimleri ile bireysel ve toplumsal etkilerinde ise farklılık bulunmaktadır. Özellikle yüksek izlenme oranlarına sahip, gündüz kuşağında yer alan ve kurgu olmayan reality showlar, mağdur ve tanık boyutunu, mağduriyetin ve tanıklığın psikolojik ve duygusal hallerini gözler önüne sermektedir. Televizyonun insanlar ve toplumlar üzerindeki etkilerine ilişkin tartışmalara ilave olarak program içeriği ile birlikte farklı değişkenleri içinde barındıran bu programlar, birtakım toplumsal etkiler doğurmaktadır. Bu çalışma, şiddet içerikli eylemin kökeni, şiddet ve suç teşkil eden davranışların kurgu olmayan reality showlarda ele alınmasının toplumsal sonuçlarını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla, çalışmada öncelikle medyada şiddet içerikli yayınların etkilerinin sorunsallaştırılmasına yer verilmiş, ardından şiddet ve şiddet ile ilintili kavramlara ilişkin sosyal bilim literatüründeki kavramsal ve kuramsal tartışmalara değinilmiş ve son olarak şiddet içerikli programların yorumlanmasına ve suç konusuna ilişkin çalışmaların bulgu ve iddiaları tartışılmıştır. Bu noktadan yola çıkarak suç ve şiddet içerikli vakaları işleyen kurgu olmayan reality showların bu konulara ilişkin toplumsal duyarlılık ve farkındalık yarattığını söylemek mümkündür. Daha önemlisi, bu duyarlılık ve farkındalığın mağdur ve mağduriyet ekseninde şekillenmekte olduğudur.

Anahtar kelimeler: Medya, Televizyon, Reality Show, Suç, Şiddet.

Media Pendulum: Crime Between Fiction and Reality

Abstract

Aggressive, violent and criminal behavior are frequently used by the media outlets as programs with such content have higher ratings. Fictional and non-fictional programs with aggressive, violent and criminal content have varying individual and social impacts as these genres have different operational

* Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü.

forms of ways of transmitting the message. Particularly, non-fictional programs and shows with high ratings in the morning hours present psychological and emotional dimensions of the victim/victimhood, witness and testimony effectively. In addition to debates on the impact of television on individuals and society, these programs which have distinct variables in their contents create a number of societal effects. This article aims at explaining the roots of violent acts and social impacts of non-fictional television reality shows that addresses violent and criminal behavior. In order to reach these objectives, problematizing the effects of television programs with violent contents is addressed first; then conceptual and theoretical discussions on criminal behavior and violence in the social science literature are presented. Lastly, findings and claims of studies on crime and programs with violent behavior are critically evaluated. This article concludes that non-fictional reality shows on violent and criminal events raise social awareness and sensitivity on such kind of events. More importantly this study argues that this sensitivity and awareness are shaped in the axis of victim and victimhood.

Keywords: Media, Television, Reality Shows, Crime, Violence.

Giriş

Saldırganlık içeren, şiddet eylemi kapsamına giren ve suç teşkil eden olaylar, kimi zaman aktörü, kimi zaman mağduru, kimi zaman ise tanığı ve/veya izleyicisi olarak hemen herkesin her gün ve her an karşı karşıya kaldığı durumlardır. Gazetelere, radyo ve televizyon kanallarına, sosyal medya araçlarına erişim imkanının artması ve yaygınlaşması, bu tür vakalara dair ilgi ve alaka uyandırırken, aynı zamanda bilgi akışını, duyarlılığı ve farkındalığı da etkilemektedir. Özellikle kadın ve çocuklara yönelik şiddet vakaları, bu duyarlılığı uyandıran ve harekete geçiren en etkili olaylardır.¹ Örneğin Manisa'da 4 yaşındaki Irmak Kupal, Ağrı'da 4 yaşındaki Leyla Aydemir, Kars Kağızman'da 9 yaşındaki Sedanur Güzel, Samsun'da 1,5 yaşındaki Ecrin Kurnaz'ın kaybına ilişkin haberler, ilk günlerden itibaren medyada yer almıştı. Arama sürecinde çocukların aileleri ve yakınları televizyon programlarına çıkarak kızlarının bulunması için bilgisi olanlardan ve uzmanlıklarına güvenerek program yapımcılarından yardım talebinde bulunmuştu. Toplumun yoğun ilgisini çeken bu kayıp vakaları, çocukların cinsel istismara uğrayıp öldürüldüklerinin ve hatta faillerin ailelerle beraber televizyon programlarına katılmış olduğunun anlaşılmasının ardından yeni pek çok tartışmayı gündeme getirmiştir.

¹ Yalnızca 2018 yılında 1217 çocuk istismarı basına yansımış, 26 çocuk öldürülmüştür. Gerçek istismar sayısının bu rakamın çok daha üstünde olduğu tahmin edilmektedir. Öldürülen 26 çocuğun 11'i babaları tarafından öldürülmüş; 6'sı annesi ile birlikte öldürülmüş; 5 çocuk baba şiddetine maruz kalarak öldürülmüş, 3 çocuk ise istismar edildikten sonra öldürülmüştür. Yine 2018 verilerine göre erkekler tarafından öldürülen 440 kadın tespit edilmiş, 317 kadına cinsel şiddet uygulanmıştır. "Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu 2018 Raporu", <http://kadincinayetleriniurduracagiz.net/veriler/2869/kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu-2018-veri-raporu>, erişim tarihi: 06.06.2019; "Umut Vakfı 2018 Yılı Kadın Cinayetleri Haritası", <http://www.umut.org.tr/umut-vakfi-2018-yili-kadin-cinayetleri-haritasi/>, erişim tarihi: 06.06.2019.

2019 yılı Temmuz ayı itibarıyla 221 kadın katledilmiş; yılın ilk 3 ayı raporuna göre istismara uğrayan çocuk sayısı ise 483. "2019'un İlk 3 Ayında 483 Çocuk Cinsel İstismara Maruz Bırakıldı", <https://www.evrensel.net/haber/378192/2019un-ilk-3-ayinda-483-cocuk-cinsel-istismara-maruz-birakildi>, erişim tarihi: 06.06.2019. Kadın cinayetleri haberlerine ilişkin örnekler için bkznz: <https://www.haberturk.com/haberleri/kadin-cinayeti>.

Hatta İrmak Kupal'ın katili kameralar önünde suçunu itiraf etmiştir. Bu itiraf, 'bir pedofilin profili' haberi olarak tüm dünyada yankı bulmuştur.² Tarsus'ta bindiği minibüsün şoförü tarafından tecavüz etmeye çalışılan üniversite öğrencisi Özgecan Arslan, direnmesi karşısında vahşice katledilmiş, haftalarca kadına yönelik şiddet ve istismar çerçevesinde tartışmalara vesile olmuştur.³ Eşinden boşanmak isteyen ve boşanmayı kabul etmeyen kocası tarafından iki evladı katledilen Dilek Çakır'ın yaşadığı dram ve trajedi⁴ kadınların karşı karşıya kaldığı şiddetin türevlerini gözler önüne sermiştir. Son olarak eski eşi tarafından kızının önünde boğazından bıçaklanarak öldürülen Emine Bulut cinayeti, eşleri veya sevgilileri tarafından öldürülen kadın cinayetlerini tekrar toplumun gündemine getirmiştir. Bir plazanın 20'nci katından şüpheli bir şekilde düşerek hayatını kaybeden Şule Çet'in davası ise halen devam etmektedir.⁵ Burada zikredilenler, son birkaç yılın şiddete maruz kalan, cinayete kurban giden ve sembol haline gelen isimleri ve mağduriyetlerinin medya araçları tarafından topluma aktarılmasıyla gündem oluşturmuş örneklerdir. Ölümünün ardından kadınların ve çocukların maruz kaldıkları şiddet içerikli eylemler, suçlu, pedofil ve katil profillerinin analizleri ile toplumdaki yaygın saldırganlık eğilimi, haberlerde, tartışma programlarında ve reality showlarda defaatle tartışmaya açılmaktadır. Yine, kadınların, tıpkı mağduru oldukları gibi, şiddet içerikli ve suç teşkil eden olaylara tepki gelişmesinde en etkili aktörler olduğunu söylemek mümkündür. Zira suç mağduriyeti ve mağduriyet korkusu, riskli grup olarak en çok kadınların duyarlılığını tetiklemektedir.

Medya araçları, kadınların mağdura ve mağduriyete ilişkin duyarlılığını, hem reyting elde etme hem olaya dahil ederek yardımını alma konusunda değerlendirmektedir. Türkiye'de son yıllarda yüksek izlenme oranlarına sahip gündüz kuşağı programları bu konuda önemli bir işlev görmektedir. Kurgu olmayan reality showlar olarak ifade edilebilecek bu programlarda evlilik vaadiyle dolandırma, kayıp arama, çocuk kaçırma, çocuk istismarı ve tecavüzü, çocuk cinayeti, kadın-erkek cinayetleri, alıkoyma-kaçırma vakaları işlenmektedir. Suç olgusunun ele alınarak işlendiği ve yüksek izlenme oranlarına sahip olan son dönem kurgu olmayan reality show programları arasın-

² İlgili haberlerden örnekler için bkzn: "Homem Confessa ter Estuprado e Matado Menina de 4 Anos Durante Programa de Tv", <https://daqui.opopular.com.br/editorias/geral/homem-confessa-ter-estuprado-e-matado-menina-de-4-anos-durante-programa-de-tv-1.1168752>, erişim tarihi 07.06.2019; "Müge Anlı Japon Tv'sinde", <https://www.sabah.com.tr/yasam/2017/02/11/muge-anli-japon-tvsinde>, erişim tarihi: 07.06.2019.

³ Detaylı bilgi için bkzn: "Özgecan'a Nasıl Kıydınız", <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/ozgecana-nasil-kiydiniz-28192419>, erişim tarihi: 06.06.2019.

⁴ Detaylı bilgi için bkzn: "2 Kızı Katledilen Dilek Çakır Habertürk'e Yaşadığı Dramın Gerçek Hikayesini Anlattı", <https://www.haberturk.com/2-kizi-katledilen-dilek-cakir-haberturk-e-yasadigi-dramin-gercek-hikayesini-anlattı-1795686>, erişim tarihi: 06.06.2019. Dilek Çakır'ın bir reality show'a katılarak yaşadıklarını anlattığı yayın için bkzn: Müge Anlı İle Tatlı Sert 5 Ocak 2018 tarihli yayın. <https://www.youtube.com/watch?v=Go2Q0um1XXQ>

⁵ Detaylı bilgi için bkzn: "Türkiye'nin Konuştuğu Şule Çet Cinayeti Raporunda Çarpıcı İfadeler Yer Aldı", <https://www.sabah.com.tr/yasam/2019/07/11/turkiyenin-konustuğu-sule-cet-cinayeti-raporunda-carpıcı-ifadeler-yer-aldı?paging=1>, erişim tarihi: 15.07.2019; "Şule Çet Cinayetinde Korkunç Rapor! Boynu Kirilip Sonra mı Atıldı?", <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/sule-cet-cinayetinde-korkunc-rapor-boynu-kirilip-sonra-mi-atildi-41221368>, erişim tarihi: 15.07.2019.

da Müge Anlı'nın sunduğu *Müge Anlı İle Tatlı Sert*, Serap Paköz'ün sunduğu *Gerçeğin Peşinde*, Balçıçek İlter'in sunduğu *Olay Yeri* isimli programları en bilinen örnekler olarak zikredilebilir. *Gerçeğin Peşinde* ve *Olay Yeri* programlarının, 11 yılını tamamlamış olan *Müge Anlı İle Tatlı Sert* programının izlenme oranlarının etkisiyle yayın hayatına başladığı, program saatlerini yine adı geçen programa göre ayarladıklarını söylemek mümkündür. *Müge Anlı İle Tatlı Sert* programı çözüme kavuşturduğu/aydınlattığı olayların sayısıyla özellikle önemli bir noktadadır. Bu programın 11 yıllık yayın hayatında 21 Haziran 2019 tarihi itibarıyla 2753 kayıp kişi bulunmuş; 762 ailenin birbirlerine kavuşması sağlanmış; 137 cinayet dosyası canlı yayında aydınlatılmıştır.⁶ Bu veriler daha çok kültür endüstrisi, temaşa ve eğlence aygıtı olarak görülen televizyonun kurgu ile toplumsal gerçeklik arasında nasıl bir ilinti kurduğuna, bir başka ifade ile soyut ve kurgusal bir düzlemde hareketle ekrana bağladığı izleyici kitlesini ve toplumsal hayatı nasıl çerçevelediğine işaret etmektedir. Televizyon başta olmak üzere, medya organlarının kurgu ile gerçeklik arasında kurduğu bu ilişki ve etkileşim sosyoloji, siyaset bilimi, iletişim bilimleri ve hukuk çalışmalarının üzerinde durması ve disiplinler arası çözümlemeler yapılması gereken bir sorunsaldır. Bu çalışmada, farklı platformlardaki kitleler için çekim merkezi olan kurgusal dünyanın suç bağlamında toplumsal gerçeklik ile kurduğu ilişkiler ve bu süreçte ortaya çıkan gözlemlenebilir ve ölçülebilir etkileşimler üzerinde durulacaktır. Ayrıca bu programların şiddet olgusuna ilişkin sosyolojik, psikolojik, sosyal psikolojik ve hukuki çerçevede çizilen akademik çizgi ve çerçeveden nasıl farklılaştığı ve bu farklılaşma ile bir sarkaç gibi tahayyül edilmesi gereken kurgu ile toplumsal gerçeklik arasında kurulan bağlar gösterilmeye çalışılacaktır.

Son derece yüksek düzeyde izlenme oranı⁷ ve vaka incelemeleri ile yukarıda zikredilen bu programlar, içeriklerini toplumda yaşanan olaylarla doldururken, bir başka anlatımla toplumdan beslenirken, toplumu etkilemekte ve hatta ona birtakım katkılarda bulunmaktadır. Bilimsel araştırmaların şiddeti ve şiddet eylemlerini içeren suçları, genel olarak ve çoğunlukla şiddetin kökenlerinden başlayarak suçu, suçluyu analiz eden ve suçun önlenmesi için önerilerde bulunan çalışmalar olduğu görülmektedir. Oysa her bir vakanın aktörü olduğu kadar tanık ve mağdur boyutu da bulunmaktadır; ancak literatür, tanıklık ve mağduriyeti daha çok psikolojik ve tutumsal düzeyde değişimler üzerinden değerlendirmektedir. Gündüz kuşağında yayınlanan ve kurgu olmayan reality showlar yukarıda rakamlarla örneklendirilen olay incelemeleri ile mağdur ve tanık boyutunu, mağduriyetin ve tanıklığın psi-

⁶ Rakamların verildiği program yayını için bkz: Müge Anlı İle Tatlı Sert 21 Haziran 2019 tarihli yayın, <https://www.youtube.com/watch?v=pCQoJD15kvE&t=211s>.

⁷ İzlenme oranlarına ilişkin veriler için bkz: "ATV Müge Anlı İle Tatlı Sert Geçen 5 Yılın En Çok İzlenen Programı", <https://www.takvim.com.tr/televizyon/2018/09/04/atv-muge-anli-ile-tatli-sert-gecen-5-yilin-en-cok-izlenen-programi>, erişim tarihi: 10.06.2019; "Fatih Portakal mı Müge Anlı mı? Reyting Yarışını Hangisi Kazandı?", <https://www.medyaradar.com/fatih-portakal-mi-muge-anli-mi-reyting-yarisini-hangisi-kazandi-medyaradarozel-haberi-2002512>, erişim tarihi: 10.06.2019; "Anlı' Şanlı Rekor", <https://www.takvim.com.tr/yasam/2019/01/11/anli-sanli-rekor>, erişim tarihi: 10.06.2019; "Müge Anlı İle Tatlı Sert İzlenme Rekoru Kırdı", <https://www.sabah.com.tr/magazin/2019/05/30/rekor-izlenme>, erişim tarihi: 10.06.2019.

kolojik ve duygusal hallerini gözler önüne sermektedir. Farklı değişkenleri içinde barındırdığından dolayı bu tür programlar, birtakım toplumsal etkilere yol açmaktadır. Bu çalışma, taşıdığı haber değerine bağlı olarak medyada oldukça geniş bir yer işgal eden ve toplumun önemli bir problemi olduğu düşünülen şiddet içerikli eylemin kökeni, şiddet ve suç konularını irdeleyerek kurgu olmayan reality showlarda ele alınmasının toplumsal sonuçlarını tespit etmeye çalışacaktır. Belirtilen amaçlara ulaşabilmek için çalışmada öncelikle medyada şiddet içerikli yayınların etkilerinin sorunsallaştırılmasına yer verilecek, sonra şiddet ve ilintili kavramlara ilişkin sosyal bilim literatüründeki kavramsal ve kuramsal tartışmalara değinilecek ve ardından şiddet içerikli programların yorumlanması ve suç konusuna ilişkin çalışmaların bulgu ve iddiaları tartışılacak ve son olarak makalenin de başlığında yer alan suç bağlamında medyanın kurgu ve gerçeklik arasındaki sarkacı etkileme biçimleri değerlendirilecektir.

Medyada Şiddet İçerikli Yayınların Etkisi Sorunsalı

Darp, yaralama ve cinayet içerikli konular, romanlarda, haber programlarında, film ve dizilerde ilgi uyandıran, dolayısıyla takip oranını arttıran hikayelerdir;⁸ hatta yaralama ve öldürme unsurları içeren Minecraft ve Fortnite gibi video oyunlarının aylık kullanıcı sayısı yüz milyona yaklaşmıştır. Şiddet, izlenme oranlarını arttırmak ve bunu başardığı ölçüde reklam pastasından aldığı payı büyütmek isteyen medya kuruluşlarının ve bunlara içerik üreten şirketlerin önemli bir ticari metasına dönüşmüştür. Şiddet içerikli konuların kurgu hikaye ve görüntüler üzerinden aktarılmasıyla bir anlamda görünür hale gelmesi, durumun vahametinin ihmal edilmesine neden olabilmektedir. Zira bunlar, son tahlilde kurgu olarak düşünüldüğünden sosyal gerçeklik ile bağlantıları ve etkileşimleri arka planda kalmaktadır. Nitekim Krug ve arkadaşları⁹ günde 440 insanın öze yönelik (self-directed), kişiler arası (interpersonal) veya kolektif şiddet nedeniyle öldüğünü tespit etmiş; binlerce kişinin ise şiddet eyleminin mağduru veya şahidi olarak ölümcül olmayan sağlık sorunlarıyla zarar görmekte veya bu sonuçlara katlanmakta olduğunu ifade etmişlerdir; ki bu veriler şiddetin sadece kurgusal ve sanal olmadığını, gerçeklik dünyasındaki yansıması ile bireyi ve toplumu doğrudan etkilediğini göstermektedir. Yine Dünya Sağlık Örgütü'nün 2017 rakamlarına göre her gün 3.800 kişi maruz kaldığı şiddet eylemi nedeniyle hayatını kaybetmektedir. Bu rakam tüm dünyada yılda 1,4 milyon ölüm anlamına gelmektedir. Bu

⁸ Saldırancılık, şiddet ve suç temalı tarihin ilk filmi 1903 yapımı *The Great Train Robbery*'dir. (YouTube erişimi mümkündür.) Yalnızca 10 dakika süren bu sessiz film, bir istasyon yöneticisinin dövülerek bayıldığı sahne ile başlamaktadır. Soygun çetesi istasyon yöneticisini bağladıktan sonra trene biner. Trende bir kasa bulunmaktadır, soygun çetesi kasayı patlatır ve ganimetleri ele geçirir, ardından tüm yolcuları soyar ve kaçarlar. Film boyunca her dakikada yaklaşık bir şiddet eylemi ve her 12 saniyede bir silah sesi atışı yapılmıştır. Final sahnesinde, kötü adam doğrudan kameraya bakarak tekrar tekrar ateş etmiştir.

⁹ Etienne G. Krug vd., "World Report on Violence and Health", World Health Organization. Geneva, Switzerland, 2002, (Çevrimiçi) 20 Mart 2019, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42495/9241545615_eng.pdf?sessionid=A80E64CBB5D38D18C839BAEB0B23A187?sequence=1, s. 8.

ölümlerin %56'sından fazlası intihar, %33'ü yaralanma, %11'i savaş veya bir başka kolektif şiddet eyleminden kaynaklanmaktadır. Ölümcül olmayan yaralanmalar, yaralamaya neden olmayan saldırılar ve psikolojik ya da toplumsal travmaların sayısı ise bilinmemektedir. Bu rakamlar, bilimsel çalışmaların söz konusu davranışların önlenmesi amacıyla sunduğu önerilere rağmen, şiddetin, şiddet içerikli eylemlerin ve suç teşkil eden davranışların yaygınlığının, siyasal ve toplumsal düzeyde yeterince anlaşılmadığını ve önleyici tedbirler alınmadığını ortaya koymaktadır. Rakamlarda düşüş olmaması, problemin çözümüne götürecektir makro-yapısal dönüşümün gerçekleşmediğini ortaya koyarken, şu tespiti yapmayı kolaylaştırmaktadır: Haberlere ve olaylara aşinalık, bir tür alışkanlık kazandırırken, aynı zamanda bir duyarsızlığa ve sıradanlaşmaya da neden olmaktadır.

Bir insanın nasıl düşündüğü, nasıl hissettiği ve nasıl davrandığı diğer insanlarla ilişkilerinden etkilenerek şekillenmekte ve belirlenmektedir ve aynı zamanda kişi ilişki içinde olduğu diğerlerini etkilemektedir. Şöyle ki, herkes kendi sosyal dünyasına ilişkin düşünür; böylece davranış düzleminin düşünsel temelini inşa etmiş olur. Bu düşünsel temel, tecrübeler sırasında edinilen belli hislere dayanır. Hislerinden etkilenen düşünceleri, davranışları ile dışarı yansır. Burada *düşünce* ile *biliş* arasında ayırım yapmak gerekmektedir. *Düşünce*, çoğu zaman farkında olunan bir şeydir. *Biliş* ise büyük ölçüde otomatik olabilen bir zihinsel süreci ifade eder.¹⁰ Zihinsel sürece bağlı olarak gelişen niyetler ve tutumlar, davranışı etkileyen en güçlü faktörlerdir. Ancak tutumlar ve davranışlar arasındaki ilişkilere ilişkin literatürde yer alan önemli bir bulgu, konunun sanılandan daha karmaşık olduğunu göstermektedir. Niyetler, gelecek davranışları tahmin etmeyi sağlamaktadır; ancak geçmiş davranışlara ilişkin araştırmalar, gelecekteki davranışların sadece niyetlerle açıklanamadığını ve başka değişkenleri de içerdiğini ortaya koymaktadır. Bu, sık sık bir davranışta bulunulurken davranışın başlangıcındaki niyetten kopulabildiği anlamına gelir. Bir diğer ifade ile bir davranışın sıklıkla yapılması, davranışı alışkanlığa dönüştürürken aynı zamanda davranışın aslında kaynağı olan amaçtan ayrışmasını getirebilmektedir.¹¹

Alışkanlık denen şey, temelde, hafızaya dayalı istek/eğilim olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda alışkanlık, belli saatte spora gitmek (zaman), sinemadayken patlamış mısır almak (mekan), çikolataya karşı koyamamak (yiyecek/eşya), komşu ile tavla oynamak (kişi), çok susadığında susuzluğunu asitli içecek ile giderebileceğini düşünerek, asitli içecek tüketmek (psikolojik durum) veya futbol maçı izlerken eve yemek söylemek (aktiviteler) gibi belli davranışları belli durum ve/veya kişilerin etkilediği ve belirlediği durumlardır. Dolayısıyla insan, film izlemek için patlamış mısır almaz veya patlamış mısır yemek için sinemaya gitmez. Belli bir süreçten sonra bilişsel bir yapıya, yani ey-

¹⁰ Michael A. Hogg - Graham M. Vaughan, *Social Psychology*, Pearson, New York 2018, s. 44.

¹¹ Bas Verplanken - Sheina Orbell - K. Sassenberg, "Habit and Behavior Change", *Social Psychology in Action, Evidence-Based Interventions from Theory to Practice*, Ed. Kai Sassenberg - Michael L.W. Vliek, Springer, Switzerland 2019, s. 65.

lemde bulunma eğilimine dönüşür.¹² Biliş ise doğrudan toplumsal bağlar tarafından etkilenmekte ve toplumsal algıyı ve davranışı etkilemektedir. Örneğin modern dünyanın eski zamanlara nazaran daha kötü olduğu ve şiddetin yaygın ve fazla olduğu bir yer haline geldiği düşüncesi genel olarak kabul edilmektedir. Bu hakim düşüncenin nedenleri olarak terör eylemleri, kitlesel ateş açma ve cinayet olaylarının yaygınlaşması, haberlerde ve televizyon programlarında şiddet içerikli eylemlerin yüksek oranda yer alması sıralanabilir. Oysa 20. yüzyıl öncesinde tüm dünyada yaşanan savaşlar, savaşlarda verilen kayıplar nüfusa oranlandığında, geçmişte insanların maruz kaldığı şiddet içerikli eylemlerin çok daha yüksek ve etkili olduğu ortaya çıkmaktadır.¹³⁻¹⁴

Öte yandan şiddet içerikli eylemlerin gerçekten artıp artmadığı hususunda rakamlar üzerinden değerlendirme yapmak problemlili bir yaklaşımdır. Zira 2. Dünya Savaşı'nın ve Vietnam Savaşı'nın görüntülerinin tüm dünyada yarattığı etki bir tarafa; günümüzde saldırganlık ve şiddetle ilişkili görüntüler günlük gazetelerde, haberlerde, televizyondaki eğlence programlarında, YouTube'da, diğer web sayfalarında ve sosyal medyada insanların her an karşısına çıkmaktadır. Dolayısıyla bu görüntü ve bilgiler artık daha kolay erişilebilir hale gelmiştir. Daha önceki dönemlerle karşılaştırma yaparak şiddet içerikli eylemlerin çokluğu değerlendirildiğinde, bir başka yanıltıcı unsur ise, şiddetin, onun temelini oluşturan saldırganlığın ve tüm bunların sonucu olarak ortaya çıkan suçun, içeriğinin, kapsamının ve dolayısıyla tanımının zaman içerisinde ve toplumsal algılara göre değişmekte olduğudur.¹⁵ Hatta şiddet içerikli bir eylem ve/veya suç teşkil eden bir davranış medyada görülüp fark edildikten sonra araştırılmaya başlandığında, bu tip bir eylemin rakamsal yoğunluğu dikkat çekmeye başlayabilmektedir.

Disiplinlerarası Yaklaşımla Şiddeti Kavramak

Toplumda şiddet içerikli eylemler olarak görülebilen davranışlar genel başlıkları itibariyle "*cinayet, tecavüz, gasp, yaralama, aile içi şiddet, darp etme / dövme, kavg, kapkaç, soygun, terör ve savaş*"¹⁶ olarak belirlemektedir. Kitle iletişim araçlarına yansıyan şiddet olaylarına bakıldığında ise özellikle Türkiye bağlamında şu unsurların öne çıktığı görülmektedir: Boşanma ile ilintili olarak yaşanan sorunlar; eşler arasında yaşanan aldatma olayları, okulla ilintili olarak ortaya çıkan öğrenciler arasında ve/veya öğretmenlerle yaşanan sorunlar; kıskançlık, tartışma, dedikodu ve intikam; ekonomik sorunlar; prestij ve statüye ilişkin algılamalar; kız meselesi; kan davası; namusa ilişkin algılamalar; futbol fanatikliği, uyuşturucu, alkol ve uçucu maddelerin etkisi;

¹² Bas Verplanken, *The Psychology of Habit: Theory, Mechanisms, Change and Contexts*, Springer, Switzerland 2018, s. 4.

¹³ Hogg - Vaughan, *a.g.e.*, s. 44, 471.

¹⁴ Steven Pinker 2011'de *The Better Angels of Our Nature: A History of Violence and Humanity* adlı kitabında, iddia edildiği ve kanıtlandığının aksine, dünyanın eskiden olduğundan daha az saldırgan bir mekan haline geldiğini öne sürmüştür.

¹⁵ Hogg - Vaughan, *a.g.e.*, s. 471.

¹⁶ Zahir Kızmaz, "Şiddetin Sosyo-Kültürel Kaynakları Üzerine Sosyolojik Bir Yaklaşım", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 2, Elazığ 2006, s. 249.

kitle iletişim araçlarının etkisi; silah ve kesici alet taşımının yaygınlığı; mafya ve çete oluşumundan kaynaklanan şiddet olayları; bireysel adalet arayışları; hakkında bilgi sahibi olunmasının istenmemesi; kişilik ve zihinsel rahatsızlıkların/yetersizliklerin yol açtığı şiddet eylemleri.¹⁷

Şiddet içerikli eylemlerin kökenlerine dair araştırma yapmak için insanlığın başlangıcına kadar gitmek gerekecektir. Çünkü şiddet, temel itibariyle içgüdü olarak kabul edilen öfke kontrol bozukluğunun yönetilememesi sonucu saldırgan tutum sergilenmesinin neticesidir. Kavramın etimolojik kökenine bakıldığında, Latince şiddet anlamına gelen *violentia* kelimesi sert ya da acımasız kişilik ve güç anlamında kullanılmaktadır. İngilizce *violence*, The Oxford English Dictionary'ye göre kişilere ya da mülkiyete zarar vermek amacıyla fiziksel güce başvurulması, bedensel hasara neden olacak bir işlem ya da kullanım; güç kullanarak kişilerin özgürlüğüne engel olmak gibi anlamlar içermektedir. Latince'den Fransızca'ya geçmiş haliyle ise şiddet (*violence*), bir kişiye, güç veya baskı uygulayarak isteği dışında bir şey yapmak ya da yaptırmak, şiddet uygulama eylemi, zorlama, saldırı, kaba kuvvet, bedensel ya da psikolojik acı çektirme veya işkence ve yaralama olarak tanımlanmaktadır. *Violence* kelimesinin Türkçe karşılığı olarak kullanılan şiddet kavramı, Arapça sertlik, sert ve katı davranış, kaba kuvvet anlamlarına gelen şedde ve şedid kelimelerinden dilimize geçmiştir. Türk Dil Kurumu'nun Büyük Türkçe Sözlüğü'nde 1. Bir hareketin, bir gücün derecesi, yeğinlik, sertlik. 2. Hız. 3. Bir hareketten doğan güç. 4. Karşıt görüşte olanlara kaba kuvvet kullanma. 5. Kaba güç. 6. Duygu veya davranışta aşırılık olarak tanımlanmaktadır. İlk üç madde üzerinden yapılan tanımlar daha ziyade kuvvet, yeğinlik ve hız ile ilgiliyken, sonraki üç madde bütünüyle bu çalışmanın konusuyla ilgilidir. Dolayısıyla son üç madde referans alındığında güç, zorlama ve baskı uygulama gibi farklı biçimlerde, fiziksel ya da ruhsal olarak olumsuz etkiler yaratan, doğayı ve canlıyı zarara uğratan söz, yaklaşım, tutum ve hareketleri şiddet olarak tanımlamak mümkündür.¹⁸

Yves Michaud, şiddet başlıklı incelemesinde, şu tanımı yapmaktadır: “*Bir karşılıklı ilişkiler ortamında taraflardan biri veya birkaçı doğrudan veya dolaylı, toplu veya dağınık olarak, diğerlerinin veya birkaçının bedensel bütünlüğüne veya törel ahlaki/moral/manevi bütünlüğüne veya mallarına veya simgesel ve sembolik ve kültürel değerlerine, oranı ne olursa olsun zarar verecek şekilde davranırsa, orada şiddet vardır.*”¹⁹ Krug ve arkadaşlarının Dünya Sağlık Örgütü bünyesinde hazırladığı raporda şiddet, “*fiziksel kuvvet veya gücün kasıtlı kullanımı, gözdağı vermek için veya fiilen yaralama, ölüm, fiziksel zarar verme veya yoksun bırakma ile sonuçlanan davranış*” olarak tanımlanmıştır. Krug ve arkadaşları şiddet içerikli eylemi, üç ayrı sınıflandırmaya tabi tutmuştur. 1. İntihar ve kendine zarar verme anlamında öze yönelik şiddet, 2. Bir aile

¹⁷ Kızmaz, “a.g.m.”, s. 251-254.

¹⁸ Özcan Köknel, *Bireysel ve Toplumsal Şiddet*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2000, s. 20; Artun Ünsal, “Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi”, *Cogito (Şiddet)*, Sayı: 6-7, Kış-Bahar 1996, s. 29-30.

¹⁹ Yves Michaud, *Şiddet*, C. Muhtaroglu (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 8-9.

üyesine, partnere veya birbiriyle ilişkisi olmayan, birbirlerini tanımayan ve genellikle ev dışından bir topluluktan birine karşı fiziksel veya cinsel şiddeti ifade eden *kişiler arası şiddet*, 3. Toplumsal, siyasal ve ekonomik şiddet boyutlarıyla etnik temizlik, terörizm ve savaş gibi geniş bir grup insan veya devletin gerçekleştirdiği, uyguladığı *kolektif şiddet*.²⁰ Tüm bu tanımlamalardan hareketle şiddet içerikli eylemlerin tabiatı itibarıyla fiziksel, bedensel, cinsel, psikolojik ve manevi olabildiği, yoksun bırakma veya ihmâl ile ilintili olduğu görülmektedir.

Şiddet içerikli eylemin kapsamı ve tanımı, zamana ve topluma göre değişebildiği için bu esneklik ve genişlik, eylemin ölçümü ve özelliklerinin tespit edilmesinde problem yaratmıştır. Hatta yakın zamanlara kadar şiddetin farklı boyutlarıyla farklı bilim dalları ilgilenmiştir. Cinayet neredeyse yalnızca kriminologlar; intiharlar yalnızca psikiyatristler; savaş, siyaset bilimci ve tarihçiler; ölüm cezası, ceza hukukçuları; kızların sünnet edilmesi gibi şiddetin kültürel olarak görülen belli biçimleri antropologlar tarafından incelenmiştir. Öte yandan şiddetin böyle geniş tanım ve kapsama sahip olması, bir yönüyle de söz konusu olgunun tüm yönleriyle tanınmasına imkan vermektedir. Disiplinler arası yaklaşımla değerlendirildiğinde bu tanımlamalarda öncelikle (1) eylemin *kasıtlı* olmasına, dolayısıyla da sonuç üzerinden *zarara* vurgu yapıldığı; (2) kapsamının yalnızca fiziksel kuvvet değil, ayrıca kaynakların adil olmayan şekilde dağıtımı veya yoksun bırakma gibi, görülmeyen fakat çok daha yıkıcı olan önemli şiddet tiplerine genişletildiği görülmektedir. Son olarak tanımlarda işaret edilen (3) kasıtlı eylem, korkutmak amacıyla veya fiili olabilmektedir. Bu, psikolojik boyutu ihmâl etmemeyi vurgulamak anlamına gelmektedir.²¹

Şiddet içerikli eylemler, psikolojik bir motivasyona dayanır; psikolojik nitelikte olabilir; mağdurda psikolojik etkiye neden olur ve yoğunluğuna bağlı bir biliş inşa edecek psikoloji yaratır. Medyada şiddet içerikli görsellerle ilgili bireysel ve toplumsal algı, söz konusu bilişe dayalıdır, dolayısıyla zamana ve topluma göre değişebilmektedir. Öte yandan şiddete ilişkin tüm tanımlarda örtüşen belirli noktalar söz konusudur. Şimdiye kadar, reel hayattaki algının hangi değişkenlere göre nasıl biçimleneceği hususu literatüre dayalı olarak aktarılmıştır. Bu noktada şunu söylemek mümkündür: Kurgu hikâyelerde yansıtılan şiddet unsurları seyircinin gözünde gittikçe sıradanlaşarak izleyicide bir duyarsızlığa neden olurken, reel hayata dair aynı içerikli görseller son derece ciddi tepkilere yol açabilmektedir. Kurgu olmayan reality showların yüksek izlenme oranlarına sahip olmasını, şiddeti kurgusal olmaktan çıkarıp bir gerçekliğe büründürerek, insanları kimi zaman dehşete düşüren olayları işliyor olmalarına bağlamak mümkün görünmektedir. Çünkü şiddet içerikli yayın, bilgi, belge ve görüntülere daha kolay erişilebilen bir tarihsel dönemde, insanlar şiddetin yaygınlığına inanmakta ve bu programlar, insanların inancını doğrulayıcı etkide bulunmaktadır. Bu bağlamda vurgulanması gereken

²⁰ Krug vd., *a.g.e.*, s. 6.

²¹ Bandy X. Lee, *Violence, An Interdisciplinary Approach to Causes, Consequences and Cures*, Wiley Blackwell, Oxford 2019, s. 4.

olgu, medya(lar) bağlamında kültür endüstrisinin sadece temaşa, eğlence ve tüketimi özendirme gibi kurgusal düzlemde etkinlikler ile sınırlı bir etkileşim dünyası inşa etmediği; ayrıca -yukarıda içerikleri belirtilen reality showlardaki şiddet içerikli program örneklerinde olduğu gibi-, izleyici kitlesinin gözünde toplumsal gerçekliği de inşa ettiği, yani kurgudan gerçekliğe uzanan bir evren oluşturduğudur. Konuyla ilgili literatürde üzerinde açıkça durulmayan bu sarkaç, kurgu olmayan reality showların yarattığı izleyici ilgisi ve onlar üzerindeki etkilerinde gözlemlenebilir bir gerçeğe dönüşmektedir. Zira bu tür programların içerikleri, gerçek hayatın ve gerçek kişilerin deneyimlerini aktarmakta; sadece mağdur ve izleyici kitlesinin değil, programın içerik ve verilerine bağlı olarak hukuk, siyaset ve güvenlik birimlerinin de sürece dahil olmasına yol açmaktadır. Bu boyutları ile değerlendirildiğinde, televizyon programları (ve medyalar), kültür endüstrisi kuramcı ve eleştirmenlerinin iddia ettikleri gibi izleyiciyi edilgenleştiren ve tüketimi özendiren kurgusal bir dünya inşa ederek onları edilgen bir nesneye dönüştürmenin ötesinde, toplumsal etkiler yaratmaktadır.

Saldırıcılık Biçimleri ve Şiddet

Şiddet, bireylerin engellenmeleri sonucunda, öfke duygularını kontrol edememeleri neticesinde saldırgan davranışa yönelmesi ile ortaya çıkan davranıştır. Saldırıcılığın bir ürünü ve tezahürüdür. Saldırıcılık aslında tüm canlılarda vardır; ama şiddet insan türüne özgü yansımasıdır. Zira hayvanlar güdüyle, insanlar niyetle davranır. İnsanlar için -hayvanların aksine- şahsi amaçlarına ve durumun değerlendirilme biçimine ilişkin biliş ve tecrübelerin karmaşık etkisi söz konusudur.

Saldırıcılığın tanımı yapıldığında kimi zaman fiziksel olarak itme, dürtme ve vurma vurgulanırken, bazı tanımlamalarda tehdit edici konuşma, sözel hakaretler ve yüz ifadeleri ilave özellik olarak belirtilir. İnsanların saldırıcılığında bir başkasına zarar verme kastı söz konusudur ve bunun mutlaka fiziksel bir zarar olması gerekmez. Saldırıcılık olanın ne olduğu ise kısmen toplumsal ve kültürel normlarla şekillenir. Zira neyin saldırıcılık neyin şiddet olduğu, amacın meşru görülüp görülmemesi, sosyal, ekonomik ve kültürel koşullara göre belirlenmektedir ve medya araçları bu koşulları etkileyen en önemli unsurların başında gelmektedir. İzleyiciler, bir belgeselde gördükleri aslan ile ceylan arasındaki ilişkiyi saldırıcılık ve şiddet bağlamında değerlendirmeyebilirken, -duyarlılık düzeyi değişse de- genel olarak, insanlar arasında yaşanan sözel veya fiziksel bir çatışmanın şiddet içerikli olduğunun farkındadır.

Şiddet içerikli eylemi saldırıcılıktan yola çıkarak açıklayan bilimsel çalışmalar, toplumsal kökeninden ya da bireysel farklılıklardan önce, evrimsel kökeni vurgulamaktadır. Buna göre şiddetin insan doğasının parçası olduğunu iddia etmektedir. Saldırıcılık biyolojik içgüdü, genetik determinizm, statü ve çiftleşme motivasyonu, tehdit ve tehlikeye karşılık vermek gibi gerekçelerle açıklanmaktadır.²² Tüm bunlar saldırıcılığın içgüdü olduğunu ifade etmekte-

²² Thomas Heinzen - Wind Goodfriend, *Social Psychology*, Sage, London 2018, s. 706-742.

dir. Bu bağlamda saldırganlık şu özellikleri taşır: Saldırganlık, amaç yönelimlidir ve belli sonuçlarla sınırlanmıştır; kişiye ve türe yararlıdır; normal çevreye uyumludur; türün neredeyse tüm üyeleri ile paylaşılır, ortaktır; net bir yöntem geliştirilmiştir; kişisel tecrübe temelinde öğrenilmez.²³ Saldırganlık, hayati çıkarları tehdit altındayken kavga etmek veya kaçmak için insanların veya hayvanların imdadına yetişen doğal enerjidir. Bu bağlamda insan, hayatta kalmanın bir parçası olarak, yeniden üretme, büyüme, çevredeki değişimlere yanıt verme, yarışma, öne geçme, kendi türünü devam ettirme gibi güdüleri ile saldırganlığa yatkın hale gelmektedir. Huesmann ve arkadaşları²⁴ saldırganlığın nispeten sabit olduğunu, yani kendini tekrarlayan bir davranış olduğunu ve yaşamın ilk yıllarında başladığını ifade etmektedir. Öte yandan bu yatkınlığın hangi durumlarda, koşullarda belirginleştiği farklılaşmaktadır. Örneğin ameliyat ve diş tedavisi uygulamaları çoğu zaman saldırganca ama şiddet değildir; buradaki aktör zarar vermek değil, bilakis faydalı olmak niyetindedir.²⁵

İnsanlar söz konusu olduğunda saldırganlığı anlamak için bireysel farklılıklara ve koşulların çeşitliliğine bakmak gerekmektedir. Bunların etkileşimi insanların davranış biçimlerini belirler. Bireysel farklılıklar ve koşulları şu şekilde sıralamak mümkündür. Kişilik, hormonlar, cinsiyet, sosyalleşme, duygusal boşalma (catharsis), alkol tüketimi, toplumsal etkilerin azalması neticesinde dürtüleri kontrol edememe (disinhibition), kolektif davranışın bireye sorumluluk yükleyen davranışı gölgede bırakması, doğrudan suçlanmama rahatlığı (deindividuation) ve mağduru insan olarak görmeyerek ona yönelik saldırganca davranışı meşrulaştırma (dehumanisation).²⁶

Farklı saldırganlık biçimlerini açıklamayı amaçlayan Anderson ve Bushman'ın modeli hem kişisel ve koşulsal faktörleri içermekte hem de bilişsel ve duygusal süreçleri içinde barındırmaktadır. Anderson ve Bushman'ın 2002'de geliştirdikleri *genel saldırganlık modelinin* temel ilkesine göre kişisel ve koşullara bağlı değişkenler arasındaki ilişki, insanda üç tür içsel durumu tetiklemektedir. Bunlar *duygu*, *biliş* ve *uyarılma*'dır. Bireyin bir durumu değerlendirmesi ya rasyonel ya da dürtüseldir ve ortaya çıkan şey, toplumsal deneyim ve sosyal tepkidir. Örneğin -görelî yoksunluk²⁷ duygusu yaşayan- dezavantajlı gruba aidiyet, meşru yollarla başarılı olamayacağını düşünmek vandalizme kaymaya, saldırganlık göstermeye veya hırsızlık yapmaya neden olabilir. Aynı zamanda cinsiyet, kültürel değerler ve normlar (onur kültürü, cinsiyet rolleri, spor kültürü, saldırgan kimlikleri rol model alma, çevresel faktörler vb.), toplumları ve üyelerini saldırganlık konusunda etkileyebilir. Zira saldırganlık ve şiddet içerikli eylemlere ilişkin tutumlar zamanla ve kültürler arasında de-

²³ Hogg ve Vaughan, *a.g.e.*, s. 478-482.

²⁴ L. Rowell Huesmann - Eric F. Dubow - Paul Boxer, "Continuity of Aggression From Childhood to Early Adulthood A Predictor of Life Outcomes: Implications for the Adolescent-Limited and Life-Course Persistent Models", *Aggressive Behavior*, Cilt: 35, Sayı: 2, Mart-Nisan 2009, s. 136.

²⁵ Lee, *a.g.e.*, s. 31.

²⁶ Hogg ve Vaughan, *a.g.e.*, s. 488.

²⁷ Görelî yoksunluk, bir kimsenin şartlarını geliştirme şansının minimumda olduğu duygusunu yaşayarak memnuniyetsizlik duygusu içinde olmasıdır.

ğişkenlik gösterdiği gibi, gruplar ve milletler arasında da farklılaşabilmektedir. Örneğin normların, saldırganlığı makul ve olabilir bir eğilim olarak kabul ettiği şiddet alt-kültürüne sahip bazı toplumlarda, şiddet bir yaşam biçimi olarak meşru görülmektedir. Saldırganlığa etkisi popüler ve tartışmalı bir endişe kaynağı olan kitle iletişim araçları ise, -saldırı, tecavüz ve cinayet gibi-filmlerde ve televizyon programlarında şiddeti neredeyse tıpkı bir moda olarak özendirilmektedir.²⁸ Bu yönüyle kitle iletişim araçlarının bireyin davranışlarını ve sosyalleşme biçimlerini etkilediğini iddia etmek mümkündür. Zira bazı davranış kalıplarının izleyiciler tarafından taklit edildiği; bilhassa kimlik arayışındaki gençlerin, şiddet içerikli dizi ve filmlerdeki sert, bıçkın, kabadayı, hukuk ve kural tanımaz aktörleri rol model olarak gördükleri; okul, sokak ve işyerlerinde sergiledikleri halleriyle onların davranışlarına öykündükleri gözlemlenmektedir.

Saldırganlığı anlamaya ve tanımlamaya yarayabilecek bir diğer araç tiyolojiler kurmaktır. Bu bağlamda üç başlık belirlenebilir: Deskriptif, motivasyonel, mikro-saldırganlıklar. Deskriptif tiyoloji,²⁹ insanların *nasıl* saldırgan hale dönüştüğünü anlamaya yardımcı olmakta ve saldırganlığı üç alt kategoriye ayırmaktadır: fiziksel veya sözel, doğrudan veya dolaylı, aktif veya pasif. Motivasyonel tiyoloji, saldırganlığı *neyin* motive ettiğine odaklanarak *niçin* saldırgan olunduğunu anlamaya yardım etmektedir. Örneğin algılanan tehditlere '*duygu temelli tepki*' gösteren düşmanca ve tepkisel saldırganlık eğilimi bulunabilmektedir. Tepkisel saldırganlık olarak ifade edilebilecek bu eğilim, saldırganın psikolojik durumunun öfke gibi negatif bir heyecan ile yönetilmiş olduğu, şiddetin dürtüsel versiyonuna işaret eder. Araçsal/proaktif saldırganlık, arazi, para, onur, intikam veya sosyal statü gibi kaynakları elde etmek için diğerlerine zarar vermek üzere özenle hesaplayarak veya akla dayalı karar vermeye dayanır. Söz konusu araçsal saldırganlık, kişisel tatmine ulaşma hedefine dayanmaktadır. Mikro-saldırganlıklar ise saldırganın marjinal hale gelmiş bir gruba bilinçli bir kasıt olmaksızın veya kasıtle, önyargı ya da ayrımcılık sergileyerek aşağılayıcı ifadelerde bulunması veya davranışlar sergilemesini işaret etmektedir. Mikro saldırganlık, günlük hayatta farkında olunan veya olunmayan ve sıklıkla sözlü olarak gerçekleştirilen bir saldırganlık türüdür. Bir bireyin kendisinden farklı düşünen, inanan ve davranışları aşağılaması, incitmesi, yabancılaştırması mikro saldırganlık olarak tanımlanabilir. Örneğin başörtülü birisiyle aynı ortamı paylaşmak istememek, bunu sözlü ve davranışsal olarak göstermek; ya da bir beyazın siyahi birisiyle aynı ortamda bulunmayı reddetmesi mikro saldırganlık örneği olarak verilebilir.³⁰

Medya araçları ile insanlara aktarılan görüntü ve bilgiler, gerek söylem dili gerek görsel içeriğine bağlı olarak, izleyicilerin yukarıda örneklendirilen

²⁸ Hogg ve Vaughan, *a.g.e.*, s. 492-497.

²⁹ A.H. Buss, *The Psychology of Aggression*, John Wiley, New York 1961, s. 8, Aktaran Heinzen ve Goodfriend, s. 695.

³⁰ Clive Hollin, *The Psychology of Interpersonal Violence*, Wiley Blackwell, Oxford 2016, s. 2-3; Heinzen ve Goodfriend, *a.g.e.*, s. 695-696; Lee, *a.g.e.*, s. 32.

konularda tutum ve düşüncelerini ve hatta toplumsal normların oluşma sürecini etkileyebilmektedir. Diğer taraftan toplumsal normlar ve toplumsal biliş, medya araçlarında yansıtılan bilgi ve görüntülerin aktarılış biçimini, içeriğini ve söylem dilini belirleyen etkenlerden biridir. Bu karşılıklı etkileşime dayalı ilişki, saldırgan davranışın tanımını ve boyutlarını tekrar tekrar tartışmaya açmaktadır. Böylece saldırgan davranış ve şiddet içerikli eylemlerin tanımları değişebilmekte, kapsamı zaman zaman genişlemekte ve/veya daralabilmektedir. Tanımlamalardaki değişim herhangi bir şiddet içerikli eyleme atfedilen zararın önemini ve/veya önemsizliğini ve dolayısıyla hukuki karşılığını etkilemekte ve hatta belirlemektedir. Bu değişimde, bilim insanlarının araştırma yaptığı disiplin ve söz konusu disiplinin araştırma yöntemlerini nasıl kullandığı belirleyici olmaktadır.

Şiddet İçerikli Eylemin Yorumlanması ve Suç

Saldırganlık, şiddet ve suç antropolojiden zoolojiye, biyolojiden psikolojiye ve psikiyatrye, kriminoloji ve sosyoloji gibi pek çok disiplinin açıklamaya çalıştığı ve hakkında teoriler ürettiği konulardır. Antropoloji, ele aldığı tema bağlamında insanlar, insanlık ve kültür üzerine odaklanmakta; kültürel farklılıkların coğrafi veya tarihsel olarak karşılaştırmasını yapmaktadır. Psikolojik teoriler ise bireylerin tecrübelerinin etkisine veya onların kişilik özellikleri ve kişilik tiplerinin yanı sıra duygusal durumlarının etkisine odaklanarak şiddet uygulayan bireylerin ve travma yaşayanların beynini, zihnini çözmeye ve anlamaya yardımcı olan bilimdir. Psikiyatri, insanların nasıl hareket ettiği, nasıl tepki verdiği ve nasıl düşündüğünü tespit etmek üzere, zihinsel süreci, zeka düzeyi, kişilik bozuklukları, psikopatolojik sendromlar vb. üzerinden açıklamaya çalışmaktadır.³¹ Kriminolojinin “*yoksulluk, işsizlik, eşitsizlik, sosyo-ekonomik statü, kültür veya şiddet alt-kültürü, ateşli silahlar, uyuşturucu ve alkol kullanımı, sosyal çevre ve kitle iletişim araçları gibi çok sayıda değişkeni*”³² kullanılarak şiddet içerikli ve suç teşkil eden eylemleri çözümlediği görülmektedir. Sosyoloji, insan toplumunu, toplumların kökenlerini, toplum içindeki etkileşimleri ve toplumsal davranışı araştırmaktadır. Sosyoloji, bireylerin eylemlerinin soyutlanmayacağı, fakat toplumsal yapının bir parçası olarak insanlar üzerinde etkili olan kültürel güç ve baskıların gösterimi ve kapsamını açığa çıkararak şiddet ve suç vakalarını irdelemektedir. Daha açık bir anlatımla her bir insanın eylemlerinin bireysel olarak değerlendirildiğinde tesadüfi görünüp anlaşılabilir hale geldiğini iddia eden ve ortaya koyan disiplindir.³³

Şiddet içerikli eylemin ve suçun ne olduğuna ilişkin yapılan tanımlamalar, yaşamda somut izleri tespit edildiğinde anlam kazanabilmektedir. Bir vakada şiddet içerikli eylemin var olup olmadığı, tıp, hukuk ve psikoloji bilimlerinin yaptığı incelemelerle tespit edilmektedir. Tıp, şiddeti fiziksel bir eylem olarak

³¹ Pamela J. Schram - Stephen G. Tibbetts, *Introduction to Criminology, Why Do They Do It?*, Sage, California 2018, s. 396.

³² Kızmaz, “a.g.m.”, s. 248-249.

³³ Lee, *a.g.e.*, s. 85-86.

değerlendirmekte ve bireyde doku zedelenmesi olup olmadığına bakmaktadır. Tıp uzmanları somut bir iz bulamadıklarında *hukuk* bilimi devreye girmektedir. “*Hukuk, iz bırakıp bırakmadığına bakmadan şiddet içerikli bütün davranışları araştırır, şahitleri dinler ve o eylemin şiddet olup olmadığına karar verir.*”³⁴ İz bırakan somut bir eylem tespit edilemediğinde maruz kalınan muamelenin şiddet olup olmadığına analizini, ruhsal zarar olup olmadığını araştırılan disiplin de *psikoloji*'dir.³⁵

Medya araçları kültürel farklılıkları, kişilik özelliklerini, zihinsel süreci, parçası olunan alt kültürü sosyolojik bir bağlama oturtarak ve izleyiciye hissettirmeden aktarmaktadır. Şiddet içerikli eylemin izlerini tespit eden bilimsel disiplinlerin yöntemi ile, söz konusu eylemin suç olup olmadığı bilgi ve yorumuna göndermede bulunmaktadır. Bunu, bir taraftan kurgu haber programları, reality showlar, diziler ve filmler aracılığıyla, diğer taraftan kurgu olmayan reality showlar ile gerçekleştirmektedir. Kurgu programlar, bir eylemin suç teşkil edip etmediği yorumunu, yayın içeriğine ve temaya göre vermek istediği mesajı bağlı olarak iletirken; kurgu olmayan reality showlar, toplumsal normlara ve hukuki yoruma göre suç teşkil eden ve/veya suç içeren vakaları programa konu etmektedir. Kurgu olmayan reality showlarda, program sırasında faillerin, mağdurların ve mağdur yakınlarının sosyal çevreleri, aile ilişkileri ve biyolojik özellikleri tabii olarak irdelenmekte ve sorgulamaya açılmaktadır. Böylece vaka, -fail bulunduğu ve yakalandığında netliği kesinleşmek üzere- söz konusu suçun kültürel, kriminal, patolojik veya şartlara bağlı şiddet suçu olup olmadığını tespit etmeyi sağlayacak diyalogları üretecek şekilde incelenmiş olur. Nitekim genel olarak suça götüren nedenler ekonomik, kültürel, çevresel/sosyal ve psikolojik gibi çeşitli kavramlarla açıklanmaktadır. Her ne kadar her bir vaka, diğerinden ayrı özellikler taşısa da birtakım ortak noktaları bulunmaktadır. Wilson ve Herrnstein insan tabiatının üç faktörün etkileşiminden etkilendiğini ifade etmiş ve suçun ortaya çıkışını açıklamıştır. Bunlardan ilki *sosyal çevre*dir. Buna göre kültürdeki disipline edici anlayış, narsist “*ilk-ben*” eğilimine dönüşürken, bu değişim bireysel düzeyde son derece güçlü etkide bulunarak suç oranlarının artmasına yol açmaktadır. İkinci faktör *aile ilişkisi*dir; ebeveynlerin çocuk bakımında ilgisiz ve tutarsız tutumları ya da beceriksiz ödül-ceza yöntemi takip etmesi, çocukların suça yönelmesine katkıda bulunmaktadır. Üçüncüsü ise *biyolojik özellik*: Kısmen kalıtsal olan cinsiyet, düşük zeka, düşüncesizlik ve vücut tipi etkili özelliklerdir.³⁶ Bu sosyal ve çevresel nedenlerle bireysel farklılıkların etkileşimi bir araya geldiğinde kendini üreten şiddet ortaya çıkmaya başlamaktadır. Sosyal faktör insanı zihinsel olarak şiddete hazırlarken; bireysel faktörler duygusal olarak hazırlamaktadır. Bu zihinsel ve duygusal hazırlığın kesiştiği noktada olumsuz bir duygu ortaya çıkar; olumsuz duyguyla baş etmenin yolu ise şiddettir.

³⁴ Adem Güneş, *Kişilik Gelişiminde Cezasız Eğitim*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s. 25.

³⁵ Güneş, *a.g.e.*, s. 24-25.

³⁶ J.Q. Wilson - R.J. Herrnstein, *Crime and Human Nature*, Simon & Schuster, New York 1985, Aktaran Schram, *a.g.e.*, s. 422.

Şiddet davranışı ile yakından ilintili iki duygusal durum bulunmaktadır: Birincisi heyecan veya heyecan arama, ikincisi öfke. Bireyler grup içerisinde uyuşturucu ve alkol kullandıklarında, bulundukları silahla bir başka gruba yönelik saldırıda bulunabilir. Öte yandan öfke ise psikolojik ve bilişsel unsurları içermektedir. Zira öfke, birey için hem fonksiyonel hem fonksiyonel olmayan reaksiyonlarla, subjektif olarak tecrübe edilmiş olan, adapte olabilen ve karmaşık nitelikteki duygunun ürünüdür. Dolayısıyla bir birey, çevresel işaretler psikolojik ve bilişsel olarak harekete geçirmek üzere provoke ettiğinde ve kişi subjektif duygusal tecrübesini öfke olarak nitelendirdiği zaman öfkeli hale gelir ve şiddet içerikli eylemde bulunabilir.³⁷ Şiddet içerikli eylemin suç haline dönüşmesi ise yasalarla olur. Daha açık bir anlatımla bir eylemin suç olup olmadığını yasal düzenlemeler ve bilhassa ceza hukuku belirlemektedir.

John Conrad, suçlular üzerinden yaptığı analizle şiddet suçlarını işleyenleri dört grupta ele almaktadır: Herhangi bir sorunu şiddet yoluyla çözme yöntemini benimseyen ve alt kültür grupları içerisinde yaşayan suçluları tanımlamak üzere *kültürel şiddet suçluları*; soygun gibi kriminal bir eylemi gerçekleştirmek için şiddeti bir araç olarak kullanan *kriminal şiddet suçluları*; zihinsel veya beyin ile ilgili bir rahatsızlığı olan patolojik suçluları tanımlamak üzere *patolojik şiddet suçluları*; özellikle kışkırtılma veya provokasyon koşulları altında kontrolsüz olarak işlenen ve sonrasında pişmanlık duyulan şiddet suçlarını tanımlamak üzere şartlara bağlı şiddet suçluları.³⁸

Medya araçları, bir vakayı aktarırken vurguladıkları detaylarla şiddet içerikli eylemin hangi duygusal durumlara bağlı olarak geliştiğinden, suçlunun kültürel birikiminden, bireysel özelliklerinden, kriminal amacı olup olmadığından ve içinde bulunduğu koşullardan bahsederek, o eylemin suç kapsamına girip girmediğine dair algı inşa etmektedir. Senaryoya dayalı televizyon programları, -mağdur ve suçlunun hikayeleri kurguya göre önceden belirlenmiş olduğundan- programın yayınlandığı kanalın sahiplerinin, yöneticilerinin, programın yapımcı ve senaristinin inisiyatifine göre mağdur, suç ve suçlu profili yorumu sunmaktadır. Dolayısıyla senaryoya dayalı televizyon programlarının izleyicinin mağdur, suç ve suçlu tanımlarına ilişkin algılarını manipüle edebilme imkanı bulunmaktadır. Kurgu olmayan reality showlar ise mağdur, mağdur yakınları ve tanıkların anlatımlarından hareketle bir çerçeve çizmektedir; bu yayınlarda bir eylemdeki şiddet unsuruna ilişkin tanımlar nettir; çünkü vaka, toplumsal normlar ve yasalar çerçevesinde ele alınmaktadır. Kurgu olmayan reality showlarda esas amaç, mağdur ve/veya suçlu profiline dair algı inşa etmek değil, suçlunun yakalanmasını sağlayacak veriler toplamaktır. Dolayısıyla kurgu olmayan reality showların mağdur, mağdur yakınları ve tanıkların ifadelerinden hareketle suç teşkil eden eylemin ortaya çıkış nedenini ve suçlunun motivasyonunu tespit ederek bilhassa vaka ve mağdura

³⁷ Hollin, *a.g.e.*, s. 17-18.

³⁸ Kızmaz, "a.g.m.", s. 254; Frank E. Hagan, *Introduction to Criminology: Theories, Methods and Criminal Behavior*, Sage, London 2008, s. 215-216; Frank E. Hagan, *Crime Types and Criminals*, Sage, London 2010, s. 114.

ilişkin detaylı analiz yaptığını söylemek mümkündür. Toplumsal algı, mağdur ve mağduriyet perspektifinden şekillenmektedir.

Bilimsel araştırmalar kapsamında, suç teşkil eden davranışların inşa sürecini ve suçlu kişiliğini analiz eden farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bunlardan *öğrenme teorileri*; bireylerin, motivasyonları ve teknikleriyle suç teşkil eden davranışları diğerlerinden iletişim yoluyla ve öğrenme sürecinde edindiklerini varsayar. Buna göre, tabula rasa olarak bilinen ifadeyle, insanlar boş bir sayfa ile dünyaya gelirler; tutumlar ve davranışsal kararlar doğumdan itibaren iletişim yoluyla edinilir. Öğrenme teorileri suç teşkil eden ve suç olmayan davranışların, tanıdıklarının yaptığı ve kendilerinin içselleştirdiği kültürel değerlerin nasıl öğrenildiğini açıklamaktadır. *Kontrol teorileri*, insanların tabiatı itibarıyla bencil ve saldırganlık eğilimine sahip olduklarını, incitici olduklarını ve bu eğilimlerinin kontrol edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla insanların neden suç işlemediklerini veya sapkın davranışlarda bulunmadığını açıklamaya çalışmaktadır. İnsanların doğal dürtüleri yönünde hareket etmesini engelleyen unsurları, toplumu, insan etkileşimlerini ve diğer faktörleri sorgulamaktadır. *Ayrıncı birliktelikler teorisi* ise suç teşkil eden değerler ve tutumların bir jenerasyondan diğerine kültürel olarak nasıl aktarılabildiğini açıklamaya çalışmaktadır. Edwin H. Sutherland'ın *Principles of Criminology* (1934) isimli çalışmasında ortaya koyduğu bu teori, akranlar, ebeveynler gibi kişi için önem arz eden insanlarla kurulan ilişkinin suç teşkil eden davranışları öğrenmede etkin olduğunu vurgulamaktadır.³⁹ Buna göre kişinin birliktelik içinde bulunduğu gruplar, onu belli tanımlara maruz bıraktığı gibi ona taklit edebileceği modeller sunmaktadır. Böylece sosyal çevre, topluma ve kurallara uyma ya da sapma davranışı için ayrıncı niteliğiyle pekiştirme sağlamaktadır.⁴⁰

Sutherland'ın *Ayrıncı Birliktelikler Teorisinin* dokuz temel argümanı bulunmaktadır:

1. Kriminallik davranış öğrenilir; tevarüs edilmez; bir başka ifade ile kişi, suçu işlemek için eğitilmelidir; suç teşkil eden davranışı öğrenmeyen kişi, suç icat edemez.

2. Kriminallik davranış iletişim kurulan diğer kişilerle etkileşim sonucu öğrenilir. Çoğu örnekte bu iletişim sözeldir; fakat bu iletişim hareketler üzerinden de kurulur.

3. Kriminallik davranışın ana unsuru, kişinin ait olduğu yakın/samimi özel gruplar içerisinde ortaya çıkar. Sutherland burada özel ve özel olmayan gruplar olmak üzere bir ayırım yapar. Aile ve arkadaşlar arasındaki özel, şahsi ilişkiler, film ve gazeteler gibi kişisel olmayan ilişkilere dayalı araçlardan daha etkilidir.

³⁹ Schram ve Tibbetts, *a.g.e.*, s. 562, 567, 596.

⁴⁰ Widom şiddetin aileler ve kuşaklar üzerinden devamlılığını açıklarken şiddet döngüsü (cycle of violence) kavramını kullanmıştır. Özellikle çocuğun ihmal edilmesi, şiddete, istismara uğramasına odaklanarak, çocukluk tecrübelerinin anti-sosyal ve şiddet eğilimli davranışa yol açma riskini artırabileceği konusuna dikkat çekmiştir. C.S. Widom, "Child Abuse, Neglect and Violent Criminal Behavior", *Criminology*, Sayı: 27, New York 1989, s. 251-271.

4. Kriminal davranışın öğrenildiği durumlarda, bu öğrenme bazen çok karmaşık bazen ise çok basit olan suç işleme tekniklerini ve motivasyonlarını, dürtülerin rasyonelleştirilmesini ve tutumların istikametini kapsamaktadır. Suçlular davranışlarını sürdürmek için gerekli teknikleri, metotları ve dürtüleri başkalarından öğrenir.

5. Motivasyon ve dürtülerin istikameti, lehte veya aleyhte hukuki düzenlemelerin tanımlamalarından edinilir. İnsanlar, yasal düzenlemeleri uyulması gereken kurallar olarak tanımlayanlarla çevrili bir topluma ait olabileceği gibi; yasal düzenlemeleri çiğneme yönünde tanımlayanlarla çevrili bir toplum içerisinde de bulunabilir.

6. Bir kimse, yasaya uymayı değil de yasaya uymama tanımını daha fazla benimserse suçlu durumuna düşer. Sutherland ayırıcı birliktelik dediği şeyin özünün bu olduğunu ileri sürmektedir. Şöyle ki, herhangi bir kimse kendini çevreleyen kültürü kaçınılmaz olarak benimser. Kişi, kriminal davranış örüntüleriyle çevrili olup, kriminal olmayan davranış örüntülerinden izole bir ortamda bulunduğu için suçlu hale gelir. Suç ile ilişkili herhangi bir tutuma sahip olmama hali ise, suçun üretilmesine etkide bulunmaz. Bu tarafsız davranış hali özellikle çocuk yetiştirme sürecinde önem taşır; zira kriminal davranışla herhangi bir teması bulunmayan çocuk, suç ile ilişkili herhangi bir davranış geliştirmez.

7. Ayırıcı birlikteliklerin sıklığı, süresi, önceliği ve yoğunluğu değişebilir. Sıklık ve süre, bu birlikteliğin ne kadar uzun sürdüğüne ve ne sıklıkla olduğuna göndermede bulunur. Öncelik, bireyin erken çocukluk döneminde güçlü bir meşru davranış duygusu geliştirip geliştirmediğine işaret eder; erken çocukluk döneminde gelişmiş suçlu davranışı, yaşam boyu sürebilir. Yoğunluk ise net olarak tanımlanmamıştır.

8. Kriminal olan ve kriminal olmayan örüntülerle, birliktelik yoluyla kriminal davranış öğrenme süreci, diğer bütün öğrenme süreçlerindeki mekanizmaları içerir. Bu, şu demektir; kriminal bir davranışı öğrenme süreci, yalnızca taklitle açıklanamaz; diğer herhangi bir davranışı öğrenme sürecine benzerdir.

9. Kriminal bir davranış, genel ihtiyaç ve değerlerin bir ifadesi olmakla birlikte, bu davranış, söz konusu genel ihtiyaç ve değerlerle açıklanamaz; çünkü kriminal olmayan davranış aynı ihtiyaç ve değerlerin bir ifadesidir. Sutherland, motivasyon, ihtiyaç ve değerlerin kriminal davranışı açıklamada yetersiz olduğunu iddia etmiştir; çünkü bütün bunlar kriminal olmayan davranışların da açıklamalarıdır.⁴¹

Sutherland gibi suç teşkil eden davranışı öğrenme sürecinin etkilediğini iddia eden Gresham Sykes ve David Matza,⁴² ilave olarak, suç işlemeyi sapma değerleriyle açıklayan teorileri eleştirerek, suçluların pek çoğunun geleneksel

⁴¹ Schram ve Tibbetts, *a.g.e.*, s. 568; J. Robert Lilly - Francis T. Cullen - Richard A. Ball, *Criminological Theory, Context and Consequences*, Sage, London 2019, s. 87-88; Edwin H. Sutherland - Donald R. Cressey, *Criminology*, J.B. Lippincott Company, New York 1978, s. 80-82.

⁴² Gresham M. Sykes - David Matza, "Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency", *American Sociological Review*, Cilt: 22, No: 6, 1957, s. 664-670.

inançları ve değerleri benimsediğini; yani toplumsal düzene bağlı olduklarını iddia etmişlerdir. Daha önceki teoriler (kötü çevrede bulunan tüm bireylerin suç işleyeceği öngörüsünde bulunan Şikago Okulu gibi) hayat boyu suç işlemediğini iddia etmişlerdi. Oysa Sykes ve Matza, insan davranışındaki deterministik tutuma ve özgür iradeye dikkat çekmiştir. Sykes ve Matza'ya göre bireyler geleneksel toplumun baskısından kurtulduğunda suça yönelebilir; ki bu dönem özellikle gençlik çağlarıdır. Geleneksel toplumsal normlar ise, önemsizleştirme teknikleri veya bahaneleri öğrenmenin ürünüdür. Söz konusu önemsizleştirme teknikleri, bu normların geçici olarak askıya alındığı ve denetleyici etkilerinin azaldığı tekniklerdir. Suçluluk, kişinin bu geleneksel toplumsal normları öğrenmiş olduğu süreç nedeniyle mümkündür.⁴³ Sykes ve Matza, bir bakıma kendilerini suçlu hissetmemek için davranışlarını rasyonelleştirmek olarak da tanımlanabilecek önemsizleştirme (nötralize) tekniklerini beş maddede açıklamıştır.⁴⁴

Sorumluluğun reddi: suçlular, kötü arkadaşlar, yoksulluk gibi kendi inisiyatifi dışındaki etkiler nedeniyle suç işlediğini, dolayısıyla davranışlarında sorumlu olmadıklarını öne sürerler.

Zararın reddi: suçlular, yanlış davranışlarını birine zarar verip vermediğine bakarak değerlendirirler; ki bazı zamanlar toplum, bazı davranışları yalnızca yaramazlık olarak değerlendirebilmektedir.

Mağdurun varlığının reddedilmesi: suçlular eylemlerinin sorumluluğunu ve bu eylemlerin bir zarara yol açtığını kabul ederken, misillemede bulduklarını veya onları yani hedeflerini cezalandırdıklarını ileri sürerek haklılıklarını ve dolayısıyla işledikleri suçun önemsizliğini iddia ederler.

Suçlayanları suçlama ya da kınayanları kınama: suçlular, dikkatleri kendi sapmış/sapkın eylemlerinden uzaklaştırıp, bu eylemleri onaylamayanların motivasyonları ve davranışlarına çekerler; onların iki yüzlü olduklarını, sapkınlıklarının maske ile kapattıklarını veya kişisel düşmanlıkları olduklarını iddia ederler.

Kendi değerlerini diğerlerinden yüksek görme: suçlular, ait oldukları küçük sosyal grupların kurallarını, toplumun kurallarının üstünde tutarlar. Aslında sapmış değillerdir, çünkü zaten toplumun normlarını reddetmektedirler.

Paul Cromwell ve Quint Thurman (2003) bu tekniklere ilave olarak *karşılaştırmalı mazeret* ve *erteleme* olmak üzere iki teknik geliştirmiştir. Karşılaştırmalı mazeret, suçluların diğer suçlarla karşılaştırarak kendi suçlarını hafifletme tutumlarını ifade eder. Erteleme ise, suçluların üzerlerinde baskı olduğunu ileri sürerek sonucu tahmin edemediğini ve üzerindeki baskı ortadan kalktığında rasyonel düşünebileceğini iddia ettiği tutumdur.⁴⁵

Sykes ve Matza ile Cromwell ve Thurman'ın yaklaşımları, suçun sosyolojik yönlerinin yanı sıra psikolojik unsurlarına da göndermede bulunmaktadır. Nitekim araştırmalar, saldırganlık, şiddet ve suç teşkil eden davranışların or-

⁴³ Lilly vd., *a.g.e.*, s. 196.

⁴⁴ Sykes ve Matza, "a.g.m.", s. 667-669; Schram ve Tibbetts, *a.g.e.*, s. 591.

⁴⁵ Paul Cromwell - Quint Thurman, "The Devil Made Me Do It: Use of Neutralizations by Shoplifters", *Deviant Behavior*, Cilt: 24, Sayı: 6, United States 2003, s. 546.

taya çıkması, gelişmesi ve pekişmesinde disiplinler arası yaklaşımın çok daha açıklayıcı olduğunu göstermektedir. Zira insanların suç kapsamına giren davranışlara yönelmesinde, sosyolojik etkenlerin yanı sıra psikolojik unsurlar da son derece etkilidir. Suçun psikolojik temellerine ilişkin kuramların temel var sayımlarını şu şekilde özetlemek mümkündür:⁴⁶

1. Kişilik/benlik, bireyler arasındaki en temel motivasyonel unsurdur, çünkü kişilik sürücü koltuğudur ve hareket ettirici nedenin kaynağıdır.
2. Suç, benlik içerisinde olağan dışı/anormal, disfonksiyonel veya uygun-suz zihinsel süreçlerden kaynaklanır.
3. Suç oluşturan davranış, toplum tarafından ayıplanmasına ve mahkum edilmesine rağmen, kişi için maksatlı bir davranıştır, belli bir niyete dayalıdır.
4. Normallik genellikle toplumsal konsensüs ile tanımlanır ve sınırları çizilir.
5. Özürlü/kusurlu veya anormal zihinsel süreçler, hastalıklı düşünce, uygun olmayan öğrenme veya hatalı koşullama, uygun olmayan rol modellerin kopyalanması/taklit edilmesi ve içsel çatışmalara uyma gibi çeşitli nedenlere dayanabilir.

Senaryoya dayalı televizyon programları kurguladığı hikayede bazen sadece suçlunun, bazen sadece mağdurun, bazen de her ikisinin detaylı bilgisini sunarak girift bir anlatım sunmaktadır. Bu hikâyelerde özellikle suçlunun suç teşkil eden davranışa yönelmesini, sosyal ve/veya bireysel gerekçeler üzerine inşa ederek tasvir etmektedir. Hatta bu gerekçeleri suçu mazur gösterme amaçlı kullanabilme alanı bulunmaktadır. Bireysel olarak suçlunun, gerçekleştirdiği eylemi meşru gösterme çabası gibi, senaryoya dayalı programlar da izleyicilerin toplumsal ve hukuki normlara ilişkin eleştirel düşünmesini teşvik edebilmektedir. Bir başka anlatımla senaryoyu, suçu meşru gösterecek haklı gerekçelerle kurgulayabilmektedir. Öte yandan kurgu olmayan reality showların, suçlu, yakalanıp olayın gerçekleşme nedenini öncesi ve sonrasıyla anlatmadığı sürece veya suçlu suçunu itiraf etmedikçe, böyle bir manipülasyon alanı bulunmamaktadır. Dolayısıyla senaryoya dayalı programlar, literatürdeki birikimden yararlanarak hem güçlü bir senaryo kurabilir hem toplumsal algıyı manipüle edebilir; oysa kurgu olmayan reality showların -suçluyu tanımadığı, gerekçeleri ve olay örüntüsünü sonucuyla bilmediği için- böyle bir imkanı söz konusu değildir.

Değerlendirme ve Sonuç

Gerekçesi sosyolojik, kültürel, ekonomik ve/veya psikolojik her ne olursa olsun, saldırganlık, şiddet içerikli eylem ve suç teşkil eden davranış, toplumsal gelişmeyi ve uyumu engelleyen, yavaşlatan ve/veya durduran diğer tüm olaylar gibi müdahale edilmeye mecburdur. Toplum, ahlak kurallarına, gelenek ve göreneklere aykırı durumları kendi içerisinde belirli bir dereceye kadar tolere edebilmektedir. Ancak herkesin tanımlanmış hak ve özgürlüklerine sahip olabilmesi noktasında, hoş görülemeyecek düzeyde zarar verici ve yıkıcı davranışlar hukuki yaptırımlarla engellenmek durumundadır. Hukuk, gerek-

⁴⁶ Schram ve Tibbetts, *a.g.e.*, s. 447.

çesi her ne olursa olsun, kişiye ve/veya topluma zarar verdiği için yasaklanan yanlış ve/veya hatayı telafi etmek üzere yaptırım uygulamak için vardır.⁴⁷

Hukukun ve adli makamların mağduriyetleri telafi etmek üzere yürüttüğü çalışmaların ne ölçüde başarı ile sonuçlandığı, olay medyada yer aldığı ölçüde takip edilebilmektedir. Örneğin özellikle kadına ve çocuğa yönelik şiddet içerikli vakalar, medyaya yansığında ve sosyal medya üzerinden paylaşıldığında gündem oluşturarak toplumun duyarlılığını harekete geçirmektedir. Adalet sisteminin işleyişi, izleyiciler tarafından vakanın ve dolayısıyla problemin medyada tasvir edilişi doğrultusunda değerlendirilmektedir. Kullanılan söylem diliyle üstü kapalı bir şekilde toplumun ortak değerlerinin ve kurallarının anımsatıldığı ve pekiştirildiği bu yayınlar, bireylerin kendilerinin de mağduriyet yaşama ihtimallerini hatırlatmaktadır. Böylece insanlar hem diğer insanların güvenilirliğini hem devlet kurumlarının görevlerini ne ölçüde başarıyla yerine getirebildiğini sorgulamaya başlamaktadır.⁴⁸ Saldırganlık, şiddet ve suç içerikli programların, kurgu ve dizi niteliğinde olduğunda mesajını yavaş yavaş zerk ederek toplumsal algıyı inşa etme imkanı bulunsa da, özellikle toplumsal duyarlılık söz konusu olduğunda, bu programlar gerçek hayattan paylaşılan videolar ve kurgu olmayan reality showlar kadar etki etmemektedir. Öte yandan kurgu olmayan reality showların sunduğu ve aktardığı gerçeklik, yüksek düzeyde psikolojik etkiye neden olmaktadır. Bu etki, mağdur kimliği üzerinden gerçekleşmektedir. Bilim insanlarının ortaya koyduğu saldırganlık, şiddet, suçlu ve suç teşkil eden davranışlara ilişkin literatür ise, mağdur ve mağduriyet algısı nedeniyle sıradan vatandaşın merakını cezbetmektedir. Çünkü şiddet ve suç içerikli bir vaka, kurgu olmayan reality showlarda işlendiğinde bağlamı ve soruşturma sürecini daha çok yansıtmakta, böylece mağduriyet korkusunu beslemektedir ve izleyiciler mağduriyet korkusu nedeniyle bu olguları anlamaya çalışmaktadır.⁴⁹

Kitle iletişim araçlarına yansıyan şiddet içerikli eylem türlerinin neredeyse tamamı, kurgu olmayan reality showlarda işlenen ve incelenen vakalarla örtüşmektedir. Nitekim darp ve alıkoyma,⁵⁰ töre cinayeti,⁵¹ ekonomik sorunlar,⁵² aldatma ile ilintili sorunlar,⁵³ uyuşturucu ve istismar,⁵⁴ mafya ve çete

⁴⁷ Cezai yaptırım miktarında indirim şartları hariç tutularak.

⁴⁸ David L. Altheide, "The News Media, the Problem Frame, and the Production of Fear", *The Sociological Quarterly*, Sayı: 38, Iowa City 1997, s. 647-668; Aktaran Lisa A. Kort - Butler, Kelley J. Sittner Hartshorn, "Watching the Detectives: Crime Programming, Fear of Crime, and Attitudes about the Criminal Justice System", *The Sociological Quarterly*, Cilt: 52, Sayı: 1, Iowa City 2011, s. 40.

⁴⁹ Kort-Butler ve Hartshorn, a.y., s. 51.

⁵⁰ "Dayağa Makyaj!", <http://www.milliyet.com.tr/gundem/dayaga-makyaj-2604689>, erişim tarihi: 20.08.2019.

⁵¹ "Korkunç Gerçek Müge Anlı'yı Bile Darmadağın Etti", <http://www.milliyet.com.tr/cadde/korkunc-gercek-muge-anliyi-bile-darmadagin-etti-1262519>, erişim tarihi: 20.08.2019.

⁵² "Müge Anlı Mehir Cinayetini Çözüyor! Flaş Gelişme...", <https://www.ahaber.com.tr/galeri/yasam/muge-anli-mehir-cinayetini-cozuyor-canli-yayinda-kan-donduran-gelisme>, erişim tarihi: 20.08.2019.

⁵³ "Pınar Abalak-Mehmet Abalak Cinayetinde Yasak Aşk Çıktı!", <https://www.internethaber.com/pinar-abalak-mehmet-abalak-cinayetinde-yasak-ask-cikti-1868620h.htm>, erişim tarihi: 20.08.2019.

⁵⁴ "Zihinsel Engelli Kızı Kaçırıp Zorla Uyuşturucu Kullandırmışlar!", <https://www.posta.com.tr/zihinsel-engelli-kizi-kacirip-zorla-uyusturucu-kullandirmislar-1306887>, erişim tarihi: 20.08.2019.

üyeliği kaynaklı olaylar,⁵⁵ şiddetin her yönünün reality showlara yansındığını ve bu programlar aracılığıyla izleyicilere hatırlatıldığını ortaya koymaktadır. Olayın ortaya çıkma ve yaşanma süreci, anı, olası ihtimallerle mağdur, mağdur yakınları ve tanıkların ifadeleri doğrultusunda ve reality show program yapımcıları tarafından teknik olarak aktarılmaktadır. Programlarda işlenen her bir vaka, programa katılan adli tıp uzmanı, hukukçu ve psikiyatrist tarafından mesleğinin gerektirdiği noktada değerlendirilmektedir. Böylece psikolojik yönüyle şiddet içerikli eylemin nedeni, adli tıp açısından somutlaştığı noktalar ve hukuki açıdan eylemin sonuçları açıklanmaktadır. Bilim insanları toplumsal gerçekliği anlamlandırmak ve yorumlamak için saldırganlık eğilimi, şiddet içerikli eylem ve suç teşkil eden eylemin niteliği, sebepleri, sonuçları ve etkilerini tespit eden ve yorumlayan çok sayıda çalışma gerçekleştirmiştir. Bu çalışma saldırganlık, şiddet ve suç teşkil eden davranışlara ilişkin literatüre göndermede bulunarak, bu konuların televizyon programlarında, özellikle kurgu olmayan reality showlarda ele alındığında bilimsel literatür ile hangi ortak noktaları paylaştığını ve nasıl örtüştüğünü ortaya koymaya çalışmıştır. Program yayınlarının toplumsal etkiye neden olup olmadığı hususu üzerinde durulmuştur. Bu süreçte suça ve suçun medyada gösterilmesine dair değerlendirmelerde disiplinler arası yaklaşımın bazı noktalarda yetersiz kaldığı görülmüştür. Zira medya araçları aracılığıyla topluma mal olan vakaların, televizyon yayıncılığında kurgu kabul edilenin reality showlar özelinde toplumsal gerçekliğe dönüştüğü anlaşılmaktadır. Hatta program yayını vesilesiyle ortaya çıkan kamuoyu, olayın çözümlenmesi doğrultusunda ilgili ve yetkili makamlara baskı oluşturabilmektedir. Bu, birtakım sonuçlar doğurmaktadır. Bu noktada saldırganca, şiddet içerikli ve suç teşkil eden olayların kurgu olmayan reality showlar aracılığıyla aktarılmasının, topluma üç önemli noktada katkısı olduğunu söylemek mümkündür. Kurgu olmayan showlar, mağdurları, mağdur yakınlarının, şahitlerin, izleyicilerin ve kimi zaman suçluların katılıp bilgi paylaştığı ve yardım aradığı programlardır. İzleyiciler, bu programlarda detaylarıyla takip ettikleri vakaları, komşularının başına geldiğinde dahi hissetmeyecekleri kadar, mağdurla eş duyum ve empati kuracak şekilde izlemektedirler. Bu mağduriyet algısı, mağduriyet korkusunu tetikleyerek, programlarda işlenen konulara dair toplumsal duyarlılık yaratmaktadır. Gelişen toplumsal duyarlılık, zikredilen konulara ilişkin bilgi edinme merakını arttırmakta ve izleyicilerin bilimsel açıklamalara ilgi duymalarına neden olmaktadır. Diğer yandan izleyiciler bu programlar vesilesiyle kendi dar dünyalarından çıkmakta ve daha geniş bir toplumsal gerçekliğin olduğunu fark etmektedirler. Son olarak kurgu olmayan reality show yayınları mağdura ilişkin toplumsal farkındalık oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Şöyle ki, bu yayınlar, mağdurları ve/veya mağdur yakınlarının, suçlu yakalandığı ve adalete teslim edildiğinde, yargılanıp ceza aldığı anda yaşadığı sevinç ve mutluluğun

⁵⁵ "Antalya'da Hunharca Öldürülen Murat Ünal Cinayetinde Adnan Oktar Bağlantısı İddiası", <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/07/17/antalyada-hunharca-oldurulen-murat-unal-cinayetinde-adnan-oktar-baglantisi-iddiasi>, erişim tarihi: 20.08.2019.

tüm izleyiciler ve özellikle emniyet güçleri tarafından idrak edilmesine neden olmaktadır. Bir diğer ifade ile mağdur ve mağdur yakınlarının duyguları ve tecrübelerine dair büyük bir farkındalık yaratmaktadır.

Kaynaklar

ALTHEİDE, David L.: “The News Media, the Problem Frame, and the Production of Fear”, *The Sociological Quarterly*, Sayı: 38, Iova City 1997.

BUSS, A.H.: *The Psychology of Aggression*, John Wiley, New York 1961.

CROMWELL, Paul - THURMAN, Quint: “The Devil Made Me Do It: Use of Neutralizations by Shoplifters”, *Deviant Behavior*, Cilt: 24, Sayı: 6, United States 2003.

GÜNEŞ, Adem: *Kişilik Gelişiminde Cezasız Eğitim*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.

HAGAN, Frank E.: *Introduction to Criminology: Theories, Methods and Criminal Behavior*, Sage, London 2008.

HAGAN, Frank E.: *Crime Types and Criminals*, Sage, London 2010.

HEİNZEN, Thomas - GOODFRIEND, Wind: *Social Psychology*, Sage, London 2018.

HOGG, Michael A., VAUGHAN, Graham M.: *Social Psychology*, Pearson, New York 2018.

HOLLİN, Clive R.: *The Psychology of Interpersonal Violence*, Wiley Blackwell, Oxford 2016.

HUESMANN, L. Rowell - DUBOW, Eric F. - BOXER, Paul: “Continuity of Aggression From Childhood to Early Adulthood A Predictor of Life Outcomes: Implications for the Adolescent-Limited and Life-Course Persistent Models”, *Aggressive Behavior*, Cilt: 35, Sayı: 2, Mart-Nisan 2009.

KIZMAZ, Zahir: “Şiddetin Sosyo-Kültürel Kaynakları Üzerine Sosyolojik Bir Yaklaşım”, *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 2, Elazığ 2006.

KORT-BUTLER, Lisa A., HARTSHORN, Kelley J. Sittner: “Watching the Detectives: Crime Programming, Fear of Crime, and Attitudes about the Criminal Justice System”, *The Sociological Quarterly*, Cilt: 52, Sayı: 1, Iova City 2011.

KÖKNEL, Özcan: *Bireysel ve Toplumsal Şiddet*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2000.

KRUG, Etienne G. vd.: “World Report on Violence and Health”, World Health Organization, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42495/9241545615_eng.pdf;jsessionid=A80E64CBB5D38D18C839BAEB-0B23A187?sequence=1, Geneva, Switzerland, 2002, (Çevrimiçi) 20 Mart 2019.

LEE, Bandy X.: *Violence, An Interdisciplinary Approach to Causes, Consequences and Cures*, Wiley Blackwell, Oxford 2019.

LİLLY, J. Robert - CULLEN, Francis T. - BALL, Richard A.: *Criminological Theory, Context and Consequences*, Sage, London 2019.

MİCHAUD, Yves: *Şiddet*, C. Muhtaroglu (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul 1991.

PİNKER, Steven: *The Better Angels of Our Nature: A History of Violence and Humanity*, Viking, New York 2011.

SCHRAM, Pamela J., TİBBETTS, Stephen G.: *Introduction to Criminology, Why Do They Do It?*, Sage, California 2018.

SYKES, Gresham M., MATZA, David: "Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency", *American Sociological Review*, Cilt: 22, No: 6, 1957.

SUTHERLAND, Edwin H. - CRESSEY, Donald R.: *Criminology*, J.B. Lippincott Company, New York 1978.

ÜNSAL, Artun: "Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi", *Cogito (Şiddet)*, Sayı: 6-7, Kış-Bahar 1996.

VERPLANKEN, Bas - ORBELL, Sheina: "Habit and Behavior Change", *Social Psychology in Action, Evidence-Based Interventions from Theory to Practice*, Ed. Kai Sassenberg, Michael L.W. Vliek, Springer, Switzerland 2019.

VERPLANKEN, Bas: *The Psychology of Habit: Theory, Mechanisms, Change and Contexts*, Springer Switzerland 2018.

WİDOM, C.S.: "Child Abuse, Neglect and Violent Criminal Behavior", *Criminology*, Sayı: 27, New York 1989.

WİLSON, J.Q. - HERRNSTEİN, R.J.: *Crime and Human Nature*, Simon & Schuster, New York 1985.

İnternet Kaynakları

"2019'un İlk 3 Ayında 483 Çocuk Cinsel İstismara Maruz Bırakıldı", <https://www.evrensel.net/haber/378192/2019un-ilk-3-ayinda-483-cocuk-cinsel-istismara-maruz-birakildi>, erişim tarihi: 06.06.2019.

"2 Kızı Katledilen Dilek Çakır Habertürk'e Yaşadığı Dramın Gerçek Hikayesini Anlattı", <https://www.haberturk.com/2-kizi-katledilen-dilek-cakir-haberturk-e-ya-sadigi-dramin-gercek-hikyesini-anlatti-1795686>, erişim tarihi: 06.06.2019.

"Anlı Şanlı Rekor", <https://www.takvim.com.tr/yasam/2019/01/11/anli-sanli-rekor>, erişim tarihi: 10.06.2019.

"Antalya'da Hunharca Öldürülen Murat Ünal Cinayetinde Adnan Oktar Bağlantısı İddiası", <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/07/17/antalya-da-hunharca-oldurulen-murat-unal-cinayetinde-adnan-oktar-baglantisi-iddiasi>, erişim tarihi: 20.08.2019.

"ATV Müge Anlı İle Tatlı Sert Geçen 5 Yılın En Çok İzlenen Programı", <https://www.takvim.com.tr/televizyon/2018/09/04/atv-muge-anli-ile-tatli-sert-gecen-5-yilin-en-cok-izlenen-programi>, erişim tarihi: 10.06.2019.

"Dayağa Makyaj", <http://www.milliyet.com.tr/gundem/dayaga-makyaj-2604689>, erişim tarihi: 20.08.2019.

"Fatih Portakal mı Müge Anlı mı? Reyting Yarışını Hangisi Kazandı?", <https://www.medyaradar.com/fatih-portakal-mi-muge-anli-mi-reyting-yarisi-ni-hangisi-kazandi-medyaradarozel-haberi-2002512>, erişim tarihi: 10.06.2019

"Homem Confessa ter Estuprado e Matado Menina de 4 Anos Durante Programa de Tv", <https://daqui.opopular.com.br/editorias/geral/homem-confessa-ter-estuprado-e-matado-menina-de-4-anos-durante-programa-de-tv-1.1168752>, erişim tarihi: 07.06.2019

“Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu 2018 Raporu”, <http://kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu-2018-veri-raporu>, erişim tarihi: 06.06.2019.

“Korkunç Gerçek Müge Anlı’yı Bile Darmadağın Etti”, <http://www.milliyet.com.tr/cadde/korkunc-gercek-muge-anliyi-bile-darmadagin-etti-1262519>, erişim tarihi: 20.08.2019.

“Müge Anlı İle Tatlı Sert” 5 Ocak 2018 tarihli yayın, <https://www.youtube.com/watch?v=Go2Q0um1XXQ>

“Müge Anlı İle Tatlı Sert” 21 Haziran 2019 tarihli yayın, <https://www.youtube.com/watch?v=pCQoJD15kvE&t=211s>.

“Müge Anlı İle Tatlı Sert İzlenme Rekoru Kırdı”, <https://www.sabah.com.tr/magazin/2019/05/30/rekor-izlenme>, erişim tarihi: 10.06.2019.

“Müge Anlı Japon Tv’sinde”, <https://www.sabah.com.tr/yasam/2017/02/11/muge-anli-japon-tvsinde>, erişim tarihi: 07.06.2019.

“Müge Anlı Mehir Cinayetini Çözüyor! Flaş Gelişme...”, <https://www.ahaber.com.tr/galeri/yasam/muge-anli-mehir-cinayetini-cozuyor-canli-yayinda-kan-donduran-gelisme>, erişim tarihi: 20.08.2019.

“Özgecan’a Nasıl Kıydınız”, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/ozgecana-nasil-kiydiniz-28192419>, erişim tarihi: 06.06.2019.

“Pınar Abalak-Mehmet Abalak Cinayetinde Yasak Aşk Çıktı!”, <https://www.internethaber.com/pinar-abalak-mehmet-abalak-cinayetinde-yasak-ask-cikti-1868620h.htm>, erişim tarihi: 20.08.2019.

“Şule Çet Cinayetinde Korkunç Rapor! Boynu Kırılıp Sonra mı Atıldı?”, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/sule-cet-cinayetinde-korkunc-rapor-boynu-kirilip-sonra-mi-atildi-41221368>, erişim tarihi: 15.07.2019.

“Türkiye’nin Konuştuğu Şule Çet Cinayeti Raporunda Çarpıcı İfadeler Yer Aldı”, <https://www.sabah.com.tr/yasam/2019/07/11/turkiyenin-konustu-gu-sule-cet-cinayeti-raporunda-carpici-ifadeler-yer-aldi?paging=1>, erişim tarihi: 15.07.2019

“Umut Vakfı 2018 Yılı Kadın Cinayetleri Haritası”, <http://www.umut.org.tr/umut-vakfi-2018-yili-kadin-cinayetleri-haritasi/>, erişim tarihi: 06.06.2019.

“Zihinsel Engelli Kızı Kaçırıp Zorla Uyuşturucu Kullandırmışlar!”, <https://www.posta.com.tr/zihinsel-engelli-kizi-kacirip-zorla-uyusturucu-kullandirmislar-1306887>, erişim tarihi: 20.08.2019.